

ANALIZA BAŠO HALI E EDUKACIAJA

ki romani siklanakiri čhib ki
Republika Utarali Makedonia

Република Северна Македонија
Министерство за политички систем
и односи меѓу заедниците

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria për Sistem Politik dhe
Marrëdhënie Ndërmjet Bashkësive

Управа за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците
Drejtoria për Zhvillimin dhe Avancimin e Arsimit në Gjuhët e Pjesëtarëve të Bashkësive

Република Северна Македонија
Министерство за политички систем
и односи меѓу заедниците

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria për Sistem Politik dhe
Marrëdhënie Ndërmjet Bashkësive

Управа за развој и унапредување на образованието
на јазиците на припадниците на заедниците
Drejtoria për Zhvillimin dhe Avancimin e Arsimit në Gjuhët
e Pjesëtarëve të Bashkësive

ANALIZA BAŠO HALI E EDUKACIAJA

ki romani siklanakiri čhib ki
Republika Utarali Makedonia

Skopje, mart 2023 berš

Anav:	Analiza bašo hali e edukaciaja ki romani siklanakiri čhib ki Republika Utarali Makedonia
Autorija:	Elvira Jashar
Butikerutne:	Maja Cvetanoska, Sara Osmani
Ikalela:	Direkcia bašo bajrovipe thai anglokeripe e siklovipaskoro ke chiba e preperutnengere tare khedina, Ministeripe vaš politikano sistemi thaj relacie e khedinencar, OABE Misija ko Skopje
Translacija thaj lektura:	Sevdija Demirova Abdulova
Grafikano formati thaj printibe:	Polijesterdej

ISBN: 978-92-9271-071-2

Akaja publikacija si pokimi tari OABE Skopje. I saikerin tari akaj publikacija na sakova drom asarikerela o dikhina thaj stavia tari OBSE, Misija ko Skopje.

SO KA ARKAHEN ANDRE

Rodljaribaskoro palunipe	4
Rodljaribaskiri metodologia	6
Rodljaribaskere pučiba	6
Rodljaribaskere metodia thaj instrumentia	6
Reprezentuni jekhin	7
Arakhina thaj rezultatia	9
Implementacia tari siklana ki romani čhib	9
Rezultatengiri sikavin	10
Implementacia tar alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura	11
Rezultatengiri sikavin	12
Leiba taro napengoro keribe	13
Rezultatengiri sikavin	13
Bariere baš ikeribe ko čačipe o napia baš edukacia ki dajakiri čhib	15
Rezultatengiri sikavin	15
Rekomandacie bašo zuraribe i implementacia taro napia baš ikeribe ko čačipe i edukacia ki dajakiri čhib	17
Rezultatengiri sikavin	18
Klidaripa	19
Rekomandacie	20
Artiklo 1. Evidentia taro džijaneskoro hramovibe ko 2021 berš	21
Artiklo 2. Rekomandacie tari Republika Utarale Makedoniakiri Radži	21
Istemalkerdi literatura	23

RODLJARIBASKORO PALUNIBE

O čhave kola preperena ki romani khedin, peski sahani edukacia, šurakerindor tar anglisiklovibaskiri sa dži uči, sikljona ki makedonikani siklanakiri čhib, numa thaj kotor ki albanikani, ko maškara kote si dominantnikane o albanikane dživdutne. E romane populaciakoro leibe than ki anglisikljovibaskiri edukacia si ko but harno nivelu, o akanutno hali e čhavencar ki anglisikljovibaskiri edukacia ko nivelu tari Republika Utarali Makedonia si 384 čhave. Ko haljovibe e Siklanakere planea thaj programaja baš enjaberšutni fundavni edukacia andi taro Biro baš edukaciakoro zuraribe (BEZ), o preperutne ki romani khedin si hakoja i dajakiri čhib te sikljon sar alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura taro trinto dži enjato klasi. Aso statistikane evidencia kolencar vastlegarela i Direkcija bašo zuraribe thaj anglunikeribe i edukacia ko khedinengere čhibja (Direkcija), ki fundavni edukacia ko sikljovibaskoro 2022/23 berš hramome si 10.479 čhave kola vakergje pe sar preperutne ki romani khedin. Majbaro kotor lendar sikljona ki makedonikani čhib, a 121 čhavo sikljola ki albanikani čhib ki KFS „Said Najdeni“ – Debar thaj KFS „Naim Frašeri“ – Tetovo.

O alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura sikljola pe ko panč dizja: Skopje ko šov sikljovne: KFS „Phralja Ramiz Hamid“, KFS „26 Juli“, KFS „Ismail Kjemali“, KFS „Jašar Bej Škupi“, Kumanovo ko štar sikljovne: KFS „Hristijan Karpoš“, KFS „11 Oktomvri“, KFS „Krstes Misirkov“, KFS Brakja Miladinovci“, Štip ko trin sikljovne: KFS „Vančo Prke“, KFS „Goce Delčev“, KFS „Dimitar Vlahov“, Kičevo ki jek sikljovni: KFS „Sande Šterjoski“ thaj ki jek sikljovni ko Delčevo KFS „Sv. Kliment Ohridski“. O sahno gendo čhave kola sikljona i dajakiri čhib sar alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura si 2104 kolendar majbut si ko duj sikljovne ki komuna Šuto Orizari. Ki komparacia e avere khedinencar, o Roma procentea majhari si astarde e alusarutne predmete, durust bipherde 20% tari sahani sikljovni romani populacia ki Republika Utarali makedonia. Aso Džijaneskoro hramovibe kerdo ko 2021 berš, ki Republika Utarali Makedonia sar preperutne ki romani khedin vakergje pe 49.104 ja 2,53% taro sahne dživdutne, a sar romane čhibjakere lafikerutne vakergje pe 1,73% (Artiklo 1.). O baro turlipe maškar preperutne ki romani čhib thaj romane čhibjakere lafikerutne si sikavin kaj kamla pe te len pe napija ki te ovel majresutni e romane čhavenge ki anglisikljovibaskiri thaj fundavni edukacia.

I harni astarin čhave preperutne ki romani khedin e alusaribaskere predmetea na tromala te ovel gajlja salde e romane khedinake, akava kamla pe te ovel alarmi e centralnikane, ulavdeste e lokalnikane radžipaske. Kamla pe te leljaren pe napia kola ka barjaren e čhavengiri astarin kola ka sikljon i romani čhib sar alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura. O Roma sar khedin arakhena pe ko ofto plainakere regionia thaj majbut si koncentririme trujal o bareder dizja. Ko Pelagoniakoro regioni durust ki Bitola thaj Prilep ko duj sikljovne si buteder taro 1600 sikle tari romani khedin, numa thaj trujal o učo gendo, i romani čhib nane isutni sar alusaribaskoro predmeti E Romengiri čhib thaj kultura. Esavko si o hali thaj ko ačhutne plainakere regionia thaj bareder komune lende. Bezehaske, baro gendo komunakere sikljovne ič na kerena i anketa maškar o sikle ni informirinena e dajen thaj daden bašo šajdipe te sikljon i romani čhib sar alusaribaskoro predmeti E Romengiri čhib thaj kultura. E anibaja i Konceptcia baš enjaberšengiri fundavni edukacia tari rig taro BEZ sine hazrikerde thaj siklanakere programe taro predmeti E Romengiri čhib thaj kultura taro trinto dži enjato klasi, numa bezehaske džikana si hazrikerde sikljovibaskere lila salde bašo trinto, štarto thaj pančto klasi. Berša napalal, o Ministeriumi baš edukacia thaj vigjani (MEV) e pedagogikane servisesa hramonkerela konkursia thaj publik akharina bašo hazrikeribe sikljovibaskere lila bašo predmeti E Romengiri čhib thaj kultura, numa nisar te rotakerel pe o napi sikljovibaskere lila taro trinto dži enjato klasi palo predmeti E Romengiri čhib thaj kultura.

I romani čhib sar siklanakiri čhib nane isutno ni ki maškarutni edukacia, pa o sikle Roma i siklana šunena majbut ki makedonikani čhib, numa thaj ki albanikani siklanakiri čhib. Sebepi o harni phirdipe, durust o baro tiknogendipe tari fundavni ki maškarutni edukacia, sar pozitivnikano napi šaj te liparel pe kaj ko 2009 berš dendo si stipendiribe thaj mentoribe/tutoribe e siklengje Roma. Akaja iniciativa sine resarinaja te šukarkerel o phirdipe thaj sukcesi taro sikle Roma tare sa edukaciakere berša, tare sa o publik thaj privatnikane maškarutne esikljovne. Ki te motivirinen pe o sikle Roma te džan ponodorig peske edukacija ko maškarutne sikljovne, lokjakerde si o kriteriumia baši hramovibe e preperutnenge ki romani khedin. Aso decizia tari Radži taro 2015 berš o MEV e Direkcija šurakergja deibaja stipendie studentengje preperutne ki romani khedin. Akale napeskiri resarin sine te motivirinen pe o sikle Roma te hramonen pe ko fakultetia kola so producirinena siklanakoro kadari, numa bezehaske akava napi na dela o adžikerde rezultatia, majbaro kotor taro sikle

hramonena pe ko aver fakultetia, amajhari ko siklanakere fakultetia. Akava napi si ko haljovibe e Akciakere planea baš edukacia 2014 – 2020 kova si kotor tari Nacionalnikani strategija baši Romengiri inkluzia ki Makedonia.

RODLJARIBASKIRI METODOLOGIA

E analizakoro predmeti si ikeribe ko čačipe o edukaciakere napia baš implementacia o hako ki edukacia ki dajakiri čhib e preperutnenge ki romani khedin:

- Siklana ki romani čhib
- Alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura

RODLJARIBASKERE PUČIBA

Pučiba kolende kamla te del džovapi akaja analiza si:

- Kobor si pendžarde o daja thaj dada e hakoja ki edukacia ki dajakiri čhib?
- Ikerela li pe ko čačipe o predmeti E Romengiri čhib thaj kultura odorig kote so si dživdutne tari romani čhedin?
- Kola si o leiba taro lengoro ikeribe ko čačipe?
- Kola si o bariere/pharipa bašo lengoro ikeribe ko čačipe?
- Sar te zurarkerel pe i implementacia tar akala napia odorig kote so si preperutne ki romani khedin?

RODLJARIBASKERE METODIA THAJ INSTRUMENTIA

Bašo zaruria tar akava rodljaribe khdena sine pe kvantitativnikane thaj kvalitativnikane evidentia kerindor **ankete thaj diskusia ko fokus grupe**.

E anketake sine hazrikerde trin pučibutne: bašo jeria (daja thaj dada), sikljovne thaj komune kola sine bičhalde onlajn, tari Direkcia, komune thaj sikljovne kola bičhalgje o linko tar adekvatnikano pučibutno dži pučle džene. Ko akava čhani sine garantirime sa e pučle džengoro džovapengoro privatnikano thaj anonimnikano ovibe.

Bašo fokus grupe sine hazrikerde duj protokolia baši diskusia: jek e jeriencar(dajencar thaj dadencar) thaj jek e sikavutnencar thaj prezententencar taro strukano servisi taro sikljovne thaj čhavengere khera.

Buvleder konsultacie sine kerde ko pervazia taro Participaciakoro forumi, ki barabarbuti e Agencija baš ikeribe ko čači pe o hakoja taro khedina thaj i Direkcija bašo zuraribe thaj anglunikeribe i edukacia ko khedinengere čhibja, a suportea tari OABE-skiri misia ko Skopje prezententencar taro buteder relevantnikane institucie thaj dizutnikane organizacie. Akale sesiate istemalkergja pe o metodi taro strategikano planiribe akhardo paluneniveloskoro planiribe (Backcasting) kaskere arkaja alo pe dži nahtarale rekomandacie baš avutno berš kola bičhalena pe dži Republika Utarale Makedoniakiri Radži (Artiklo 2.).

REPREZENTUNI JEKHIN

I reprezentuni jekhin saikerena o jeria tari romani khedin kolen si čhavo ki fundavni edukacia (nekozomen lendar si thaj dujto čhavo ko čhavengoro kher/gradinka ja maškarutni sikljovni). Jekajek, ki reprezentuni jekhin sine saikerde thaj sikavutne thaj prezententia taro strukano servisi taro fundavne sikljovne.

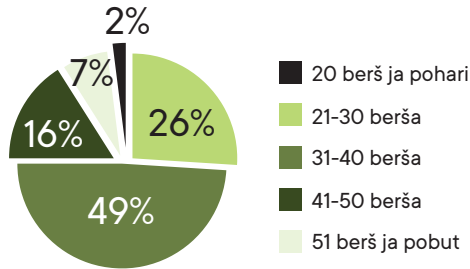
I reprezentuni jekhin si adekvatnikani, so kamla pe te lel pe ki dikhin ko ikalibe klidaripa – akale rodljaribaja o arakhina si limitirime salde ko pučle džene kola lele than ko fokus grupe thaj dengje džovapi ko pučibutne thaj našti te generalizirinen pe ki sahani populacia. O thanlendutne ko fokus grupe sine alusarde ko maškara majbare gendoja dživdutne tari khedin, a o onlajn pučibutno e jerienge thaj sikljovne sine dende sa e jerienge thaj ko sa o sikljovne kote dživdinena dizutne tari romani khedin ki phuv.

Resarinaja te arakhen pe kondicie baš anonomuno ovibe ko deibe džovapia ko pučibutne, kergja pe onlajn pheribe kote so o pučo dženo sine garantirime privatune ovibaja soske i sikljovni na maškarela sine ko khedibe o pučibutne, numa o džovapia khedena sine pe direktnikane ki onlajn baza. Avere rigatar, kamla pe te lel pe ki dikhin kaj akava resibe bišajdakergja saikeribe jerien kolen nane len resibe dži tehnologija.

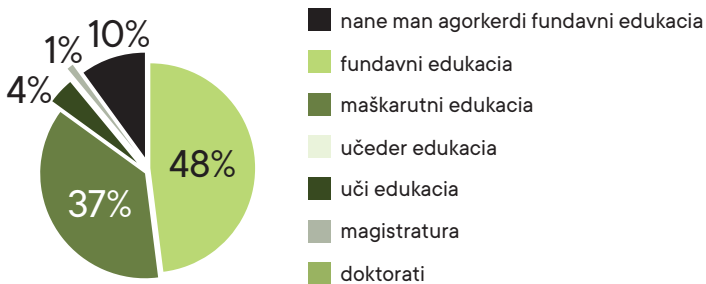
O pučibutno bašo jeria sine džovapikerdo taro **86 jeria (daja thaj dada)** taro buteder thana ki phuv (buteder Skopjeskere komune, Kumanovo thaj Štip) kola vakergje kaj lengoro čhavo preperela ki romani etnikani khedin. Lendar majbut

si daja (58;67%) thaj dada (23; 27%) taro 31-40 berša (42; 49%) thaj maškar 21-30 berša (22; 26%), fundavne edukaciaja (41; 48%) thaj maškarutne edukaciaja(32; 37%).

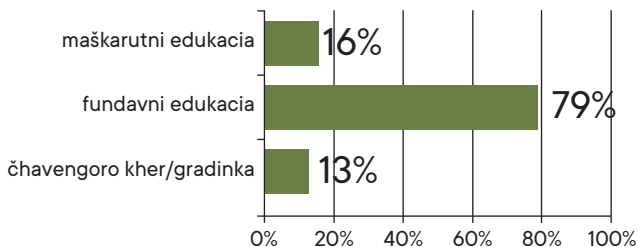

Piktura 1. Jeriengere berša

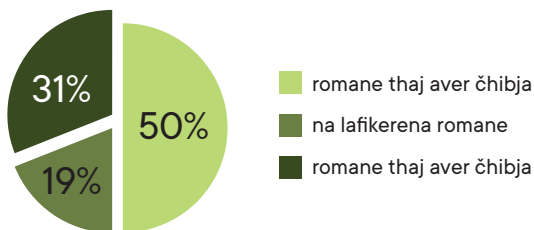

Piktura 2. Jeriengiri edukacia

Majbaro gendo taro jeria si len čhavo ki fundavni edukacia (68; 79%), 14 (16%) taro jeria si len čhavo kova džala ki maškarutni sikljovni (nekola lendar si len jek čhavo ki fundavni thaj aver ki maškarutni) thaj 11 (13%) ko čhavengoro kher/gradinka. Ekvaš lendar (43; 50%) haberidena kaj khere kerena lafi salde romane, 27 (31%) haberidena kaj trujal i romani lafikerena thaj ki nesavi tar aver lokalnikane čhibja, a a 16 (19%) jeria haberidena kaj khere na lafikerena romane.

Piktura 3. E čhaveskoro edukaciakoro nivelo

Piktura 4. Čhib kolate lafikerena khere

Ko fokus grupe lele than šov jeria thaj ofto sikavutne thaj prezententia taro strukano servisi ki jek sikljovni.

ARAKHINA THAJ REZULTATIA

Implementacia tari siklana ki romani čhib

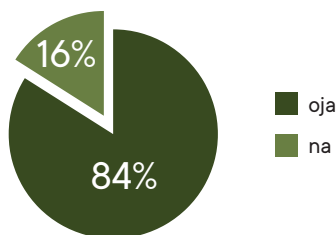
Arakhin 1: _____

Ni jekhe sikljovnate na ikerela pe ničali siklana ki romani čhib. O majoriteti taro jeria si pendžarde e hakoja ki edukacia ki dajakiri čhib, numa si ulavdipe ko stavia taro jeria bašo zaruri taro šunibe siklana ki romani čhib. Odola kola gndinena kaj na kamla pe o jeria te sikljon ki romani, vakerena kaj i dajakiri čhib sikljona khere.

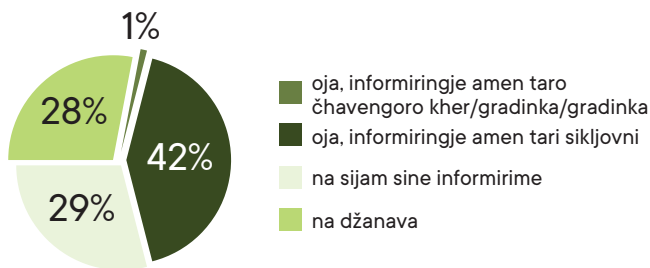
Rezultatengiri sikavin

Pučibutno bašo jeria

O majoriteti taro jeria kola dengje džovapi ko pučibutno (72; 84%) haberidengje kaj si pendžarde e hakoja ki edukacia ki dajakiri čhib kova si garantirime amare kanunenar. Majhari tar ekvaš lendar sine informirime bašo šajdipe te sikljol pe ki peski dajakiri čhib tari sikljovni (36; 42%) thaj čhavengoro kher/gradinka (1; 1%), a o majoriteti ja na sine informirime (25; 29%) ja na džangje si li informirime ja na (24; 28%).

Piktura 5. Pendžaripe o hako ki edukacia ki dajakiri čhib

Piktura 6. Informiribe bašo šajdipe baš edukacia ki dajakiri čhib

Salde jek trinori taro jeria sikavena zuralo stavi phanlo lengere manginaja o čhavo te sikljol ki dajakiri čhib. Ko pučibe kobor haljovena pe e vakeribaja: „Mangava mo čhavo te sikljol ki peski dajakiri čhib“, ko merdeveni taro 1-ič na haljovava man odolea dži 10-sahneste haljovava man odolea, o jeria si ulavde: 30 (35%) lendar alusargje o majharno nivelo haljovibe (1), 26 (30%) alusargje o majučo, a maškarutno nivelo haljovibe si 5. (Tabela 2.)

Fokus grupa jeriencar

Generalnikano klidaripe si kaj trujal odova so khere lafikerena romane, sarine lafikerena thaj makedonikane, nekote dominantnikane makedonikane, a nekote dominantnikane romani čhib.

O čhave tare sa e isutne daja sikljona ki makedonikani čhib. Sarinen olen si čhavo ki fundavni sikljovni, a jekja si thaj ki maškarutni. Na sine but informirime kaj aso kanuni šaj te sikljon romane, durust gndinena kaj odoleske soske khere lafikerena romane, odova si čalutno thaj kaj nane zaruri te sikljon i čhib thaj ki sikljovni, durust kaj i romani čhib ki sikljovni si majaver (literaturnikani) tar odoja khere.

Fokus grupa prezententencar taro sikljovnja

Akale sikljovnate kolatar avena o thanlendutne sikljola pe ki makedonikani thaj albanikani čhib.

„Sine jek vakti thaj ki romani čhib – ama sar alusarutno. Sine thaj jek sikavutno. Akana nane pobuter.“

Implementacia tar alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura

Arakhin 2: _____

Kana kerela pe lafi baš alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura, ekvaš taro jeria vakerena pes pozitivnikane, numa salde jekhe taro deš si len čhavo kova sikljola akava predmeti. O jeria gndinena kaj džipherdeste pharipe si e čhavenge kola alusarena akava predmeti sar dujto alusarutno soske si len buteder aria tar okola čhave. Tari sikljovni haberidena kaj trujal odova so kerena anketa nane interesirime čhave, pa odoleske na lele ki buti ni adekvatnikano kadari.

Rezultatengiri sikavin

Pučibutno bašo jeria

Salde enja jeria (10%) haberidengje kaj lengoro čhavo sikljola o alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura.

Pučle baši haljovipaskoro nivelu e vakeribaja: „*Mangava mo čhavo te sikljol o predmeti Čhib thaj kultura tar amari khedin*“, ekvaš taro jeria vakergje kaj sahneste haljovena pe: 45 (52%) lendar alusargje o majučo nivelu taro haljovibe (10), 19 (22%) alusargje o majharno (1), a, maškarutno nivelu taro haljovibe si 7). (Tabela2.)

Fokus grupa jeriencar

Si džandipe ko jeria kaj si šajdipa baš odole predmeteskoro sikljovibe, numa khoni taro thanlendutne na hramongja e čhaven. Avgo, soske aso lengoro džanlipe tar englederutne generacie ja tar odola kola sikljona ki BRO Sumnal, halile kaj odoja nane i jekajek čhib so lafikerena khere. Dujto, gndinena kaj čalutno si odova so šunena thaj sikljona khere ki te džanen i romani čhib savi lafikerela pe akale thaneste. Trinto, mujalinela lenge odova so si čhivdo sar džipherdo predmeti thaj kaj si pharipe organizaciuneste te šunen lengere čhave panda jek predmeti kova nane obligatornikano.

„Gndinava kaj si, numa mo čhavo na džala. Si nekola lafia kolen na istemalkeraja, a odorig sikljona len.“

„But ka ovel sine komplicirime, odoleske na mukljum ole. Khere keraja lafi aver romane, a odorig si aver“

„I sikavutni informiringja amen kaj si palo aria. Amen džanaja nekola lafia kolen angleder siklile (džana ko Sumnal) thaj odorig dikhaja kaj aver si odoja čhib. Khere jek, a odorig aver.“

„Džanaja kaj sikljola pe baši kultura. Odoja čhib si šukar te sikljol pe, numa pharipe si e čhavengje thaj khanči na haljovela pe so lafikerela pe olaja (literaturnikane čhibjaja).“

Fokus grupa prezententencar taro sikljovnja

O bukjarne ki sikljovni haberidengje kaj angleder sine alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura (RČhT), numa akana nane taro buteder sebebja: nane čalutno gendo avazikerde čhave, nane adekvatnikano kadari (cidljarkerdo si kana nane sine čhave), nane interesi maškar o jeria soske legarela pe sar dujto alusarutno predmeti thaj o čhave kamla pe te aven pala ko aria/dersia. O jeria gndinena kaj nane zaruri te sikljol pe džipherdeste romane, aso ende čalutno si salde odova so sikljona khere. Vakerena kaj kerena ankete, numa na avazikerena pe ko čhave ko čalutno gendo.

„O jeria vakerena kaj nane zaruri thaj kaj džanena i čhib.“

„Ama na džanena le anavjale, soske i čhib kola so džanena nane literaturnikani.“

„Na sine amen adekvatnikano profesori, umdinaja o jeria dikhena o turlipe. Sine amen jek profesori kova sine šukar, numa sigate gelo peske. Dujto- e čhaven si baro gendo aria thaj odova si enge pharipe. Trujal o alusarutno si len plus panda jek ausarutno – i čhib. Šaj kamla pe lenge te ovel salde jek alusarutno na duplo. Ankete amen mukaja ko sa thaj sa e čhibjenge. Jekajek, nane ni adekvatnikani literatura. Akale momenteste o than si činavkerdo, ama palem mukaja ankete ki te džana ka organizirja li ole taro dujto. Džikobor mangena, šaj te len than thaj o bareder te si len interesi.“

Leiba taro napengoro keribe

Arakhin 3: _____

E jerien nane len ulavdo stavi ki dikhin e leibancar taro romane čhibjakoro sikljovibe ki sikljovni. Tari sikljovni gndinena kaj leibe si e literaturnikane romane čhibjakoro majšukar džandipe thaj plesutne kulturakoro dajanipe.

Rezultatengiri sikavin

Pučibutno bašo jeria

Phanlo e pučibaja kobor haljovena pe e vakeribaja: „Gndinava kaj o čhavo majšukar ka anglunikerel ki sikljovni te siklilo pe dajakere čhibjate“ o jeria si

ulavde: 33 (38%) lendar alusargje o majharno nivelo taro haljovibe (1), 22 (26%) alusargje o majučo (10), a maškarutno nivelo taro haljovibe si 5. Majhari haljovena pe e vakeribaja kaj i siklana ko čhibja taro preperutne ko khedina si majhari kvalitetnikano tari siklana ki makedonikani čhib 28 (33%) alusargje o majharno nivelo taro haljovibe (1), 28 (33%) alusargje o majučo (10), a maškarutno nivelo taro haljovibe si 5. (Tabela 2.)

Tabela 2. Jeriengere stavja phanlo e edukaciaja ki dajakiri čhib

Rudjisara tumen ko merdeveni taro 1-10 (1-ič na haljovava man odolea; 10-ko sahno haljovava man odolea) išaretikeren kobor haljovena tumen akale vakeribancar (maškarutne moldipa baši grupa):	Maškarutno moldipe
Mangava mo čhavo te sikljol peske dajakere čhibjate	7
Mangava mo čhavo te sikljol o predmeti Amare khedinakiri čhib thaj kultura.	8
Gndinava kaj mo čhavo pošukar ka anglunikerel ki sikljovni te siklilo ki peski dajakiri čhib.	6
Gndinava kaj i siklana ko čhibja taro khedinengere preperutne si pohari kvalitetnikani tari siklana ki makedonikani čhib.	4

Fokus grupa jeriencar

O jeria na ulavgje gndipe bašo leiba.

Fokus grupa prezententencar taro sikljovnja

O sikle gndinena kaj si istemalkerutno e čhavage tari romani khedin te sikljon o predmeti RČhK ki te dajanen pi kultura, sar thaj te sikljon i literaturnikani romani čhib.

„Istemalkerutno si e Romenge. Majlokheste vakerena le thaj plus sikljona pošukar gramatikane.“

„Dajanena pe o čhibja tar etnikane khedina. Akale predmetestar sikljola pe e avereskiri kultura.“

Bariere baš ikeribe ko čačipe o napia baš edukacia ki dajakiri čhib

Arakhin 4:

Jek štarjori taro jeria gndinena kaj majbari nariera baš ikeribe ko čačipe i siklana ki romani čhib si o nanipe interesi ko jeria. Aver bariere si o nanipe kvalifikuime kadari, nanipe sikljovibaskere lila ki romani čhib ja palem kerela pe buti baši kombinacia taro faktoria. Taro sikljovne atestikerena akala bariere.

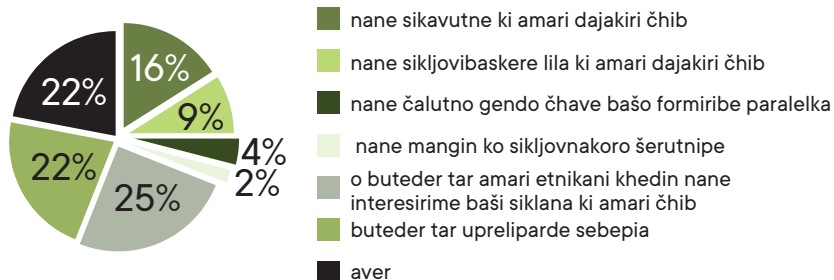
O jeria akcentirinena kaj si diskriminacia ko sasoinipe koro roma soske si gajlime bašo pe čhavengoro arakhibe. Gndinena kaj lengere čhave te siklile šukar i makedonikani čhib nane odobor te oven poaver averendar thaj odolea ka oven pobut arakhle.

Rezultatengiri sikavin

Pučibutno bašo jeria

Jek štarjori taro jeria (21; 25%) gndinena kaj o jeria nane interesirime lengere čhave te sikljon ki romani čhib. Kotor taro jeria gndinena kaj bariera si o nanipe siklanakoro kadari kova ka del dersi o predmeti ki romani čhib (14; 16%), nanipe sikljovibaskere lila ki romani čhib (8; 9%), bičalutno gendo čhave baši formiribe paralelka (3; 4%), a salde duj jeria (2%) locirinena o džovapialipe ko sikljovnjakoro šerutnipe. Jek taro panč (19; 22%) gndinela kaj kerela pe buti baši kombinacia tar upreliparde sebestia. Jekajek gendo jeria (19; 22%) kola dengje džovapi ko pučibutno na vakerela o šajdutne sebestia bašo biikeribe i siklana ki romani čhib, alusarindor i opcia „aver“.

Piktura 7. Sebestia bašo biikeribe i siklana ki romani čhib (aso jeria)

Fokus grupa jeriencar

Gndinena kaj e sikljovnjakoro šerutnipe kamlu pe te šajdakerel o RČhK te ovel ničalo predmeti kole ka sikljon sa o čhave barabar bizo te ulaven pe lengere čhave tari grupa. Si dar thaj rezervirimo ovibe trujal o sikljovibe tar akava predmet soske na istemalkerela pe ko sakodivesipe – kana ka arakhen buti ja kana ka roden nesavo dokumenti ki nesavi institucia. O jeria lipargje kaj generalnikane hošinena pe diskriminirime thaj darana e čhaven te stimulirinen te lafikeren romane ki ma te dolen pe lencar ja te oven ignoririme.

„Pa, si romane, numa sar aver ari. Te si sar ničaleste dujdroma ko kurko tgani na mamujinela te legarav le. Te si ki sikljovni sar ničalo ari ka ovel zaruri te lel than.“

„Te si anglikani, khorani ja aver čhib. Romane sikljovava khere. Amen sarine makedonikane lafikeraja sine khere thaj na sine len problemi. Me kerva lenge lafi romane.“

„So ka sikljove dajakiri čhib. Makedonikane zaruri si te sikljon. Si thaj Khoraja kola sikljona makedonikane. Lače si te sikljove. Ama pošukar si makedonikane te sikljol pe. Te siklilo romane 9 berša – kote ka hramone le pal odova, kote ka kerel buti. Amen na sijam dži odobor te arakha agjaar buti. Ki Šutka sikljola pe makedonikane, ama si len thaj predmeti romane.“

„Kaj ka sikljova romane, pal odova kamlu pe amenge khajek dokumenti thaj na džanea te rode, pa akharena amen Cigani. Numa thaj kana ka resara Rome, lafikerela amencar makedonikane. Mande ki buti si bimukhlo te kerav lafi romane me amalinencar Romanjencar.“

„Nane te khuvav, mänge ki klinika butikerava, si bimukhlo te kerav lafi romane e kolegunencar Romanja. E Albanconge si mukhlo, a amenge na. Gndinava kaj na kamla pe te bimukhel pe.“

„Ko autobusi te kergjum lafi romane sigate iranena pe kori mande thaj dikhena man – kole hakoja kerena odova. Odova nane šukar. Amari raštra si but tersene. Te čhivgjan nekote e romane džijane odova e manušenge but si biraatkerela len. Me dživdingjum ko Gostivar sarinencar. Akate dikhava kaj sarine ovena nesostar biraati. Me na džanava sine romane, ama akate siklijjum – thaj haljovava.“

Fokus prezententencar taro sikljovnja

O sikavutne thaj o prezententia taro strukano servisi ki sikljovni haberidena kaj majbari bariera si odova so nane siklanakiri programa bašo sikljovibe akava predmeti soske kana ka ovel sine programa ka oven sine thaj kriteriumia baš alusaribe sikavutno.

„Потребно је више информирати родитеље. Како носе децу на енглески, тако ће их носити и овде – с том разликом што је ово бесплатно.“

Rekomandacie bašo zuraribe i implementacia taro napia baš ikeribe ko čačipe i edukacia ki dajakiri čhib

Arakhin 5: _____

O rekomandacie baš ikeribe ko čačipe o napia si phanle e saikeribaja taro predmeti RČhK ki ničali programa, a na sar džipherdo alusarutno predmeti ki ma te ovel džipherdo pharipe e čhavenge. Ponodorig, zaruri si te kreirinel pe programa ki te arakhel pe kadari thaj literatura. Jek taro bahania si te putrel pe katedra baši romani čhib resarinaja te kreirinel pe kvalifikuime siklanakoro kadari.

Rezultatengiri sikavin

Pučibutno bašo jeria

O bahania taro jeria kola phergje o pučibutno si ko akala dromarina:

1. Te andarel pe siklana romane.
2. Te andarel pe džipherdo ari baši romani čhib ja ekvaš tari siklana te sikljarel pe romane.
3. Te arakhel pe adekvatnikano kadari thaj sikljovibaskere lila ki romani čhib.
4. Puteribe katedra baši romani čhib resarinaja te kreirinel pe kvalifikuime siklanakoro kadari.
5. Buteder te butikerel pe e čhavencar.
6. Nekola gndinena kaj o čhave zaruri si te sikljon ki makedonikani čhib soske i romani džanena le kheraldan.

Fokus grupa jeriencar

Te organizirinel pe ko pervazia tari ničali siklana – tgani dikhena sine le sar diso so si zaruri te kerel pe.

„Me na sijum mamuj te si ničalo ari, na sar džipherdo. Našti te cidljarel pe, ajde tu aver nacia thaj ikljov avere areske.“

Fokus grupa prezententencar taro sikljovnja

Te kerel pe adekvatnikani siklanakiri programa, te ovel adekvatnikano kadari. Džipherdeste zaruri si te gndinel pe sar te harnjarel pe i programa thaj te čhivel pe sar ničalo alusarutno predmeti.

„Te hazrikerel pe adekvatnikani strategija e siklanakere programaja. Te sikljarel pe adekvatnikani čhib.“

„Te integririnel pe ko aver programe.“

KLIDARIPA

Upri funda taro hali e ikeribaja ko čačiipe i romani dajakiri čhib, alo pe dži akala klidaripa:

1. Trujal so si jek taro majbare maškar o tiknedergendale khedina amare raštrate¹, o čhave tari romani khedin sa panda si bizo šajdiipe te praktikuine pesko hako ki edukacia ki dajakiri čhib soske na ikerela pe ničali siklana ki romani čhib ni ki anglisikljovibaskiri, ni ki fundavni thaj maškarutni edukacia. O čhave tari romani khedin i siklana šunena la ki makedonikani ja albanikani siklanakiri čhib. Bareder kotor taro jeria si pendžarde e hakoja ki edukacia ki dajakiri čhib, numa kotor lendar gndinena kaj nane zaruri o čhave te sikljon ki romani čhib soske džanena le thaj kerena le lafi khere..
2. **O alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura sikljona le salde tikno gendo čhave.** Sar sa o tiknedergendale khedina, agjaar thaj e Romen si šajdiipe te sikljon i romani čhib ko edukaciakoro sistemi sar alusarutno predmeti E Romengir čhib thaj kultura taro trinto dži enjato klasi. Trujal so o majoriteti jeria mangena lengere čhave te sikljon akale predmete, salde jekhe taro deš jeria si čhavo kova sikljola akava predmeti. O fakti kaj akava predmeti dela pe šajdiipe te alusarel pe sar dujto alusarutno predmeti thaj si avrijal tari siklanakiri programa, leskiri alusarin si džipherdo pharipe e čhavage soske si len pobut aria avere čhavendar. Tari sikljovni haberidena kaj thaj trujal odova so kerena anketa nane interesirime čhave, pa odoleske nane lele ki buti ni adekvatnikano kadari.
3. **O leiba** taro sikljovine ki romani siklanakiri čhib si e romane literaturnikane čhibjakoro pošukar džanlibe thaj dajanibe i romani kultura.
4. O faktoria kola **mamujkerena o ikeribe ko čačiipe o napia baš edukacia ki romani dajakiri čhib** si butenivelongere thaj ikljona taro sistemskoro thaj instituciengoro bihazribe bašo lengoro ikeribe ko čačiipe, sar thaj tari diskriminacia savi si koro Roma generalnikane ko amaro sasoi nipe. Sar thaj e siklanake ko aver čhibja, bariere si o nanipe kvalifikuime siklanakoro kadari, siklanakere materialia thaj sikljovibaskere lila, a specifkane e čhavage tari

1 I romani etnikani khedin si thanakerdi ko sa o ofto plainakere regionia ki Republika Utarali Makedonia thaj aso statistikane evidentia kola si ki Direkcija, o Roma si trinto khedin palo lengoro gendo kolea si astarde ki fundavni edukacia.

romani khedin si e jeriengoro zaruri te protektirinen peske čhaven odoea so ola šukar ka sikljon i makedonikani čhib so ka del lenge šansa pošukar te oven saikerde ko maškar.

REKOMANDACIE

I analiza taro kerdo rodjaribe čhudingja upral sa o problemia kolencar arakhela pe i romani khedin ko thanleibe tari romani čhib ki fundavni edukacia sar alsuarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura. Ki te nakhavkeren pe o isipaskere problemia, a si resarinaja te barjarel pe i astarin, numa thaj o kvaliteti tari romani čhib ki fundavni edukacia butedere napencar thaj rekomandaciencar:

1. Te kerel pe zori ki anglalsikljovibaskiri edukacia ko čhavenere khera kote si čhave tari romani populacia te keren pe bilingvalnikane paralelke (makedonikane-romane);
2. O sikljovnja kolende si čalutno gendo sikle tari romani khedin ko vakti te keren anketa thaj te informirinen e jerien bašo šajdipe i dajakiri čhib te sikljon sar alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura;
3. O džovapiale ko sikljovnja barabar e jeriencar te keren zori i romani čhib te ovel promovirime sar avgo maškar o jekajekhutne alusarutne predmetia, te sikljol pe ko vakti tari siklana, a na sar džipherdo thaj pala ko arengoro agorkeribe;
4. Te šajdakerel pe e romane čhibjakoro sikljovibe ko uče edukaciakere institucie, ko Filologikano fakulteti;
5. O Ministeriumi baš edukacia thaj vigjani ki barabarbuti e sikavutnencar kola dena dersi tar alusarutno predmeti thaj profesoria tar Instituti baši pedagogia thaj o Filologikano fakulteti te formirinen autornikano timi ki te hazrikeren o ačhutne sikljovibaskere lila tar alsuarutno predmeti e Romengiri čhib thaj kultura;
6. Ki barabarbuti e BEZ te organizirinen treningoja bašo sikavutne kola dena dersi tar alusarutno predmeti E Romengiri čhib thaj kultura;
7. Ko sikljovnakoro thaj lokalnikano nivelu te keren pe aktivipa baš interetnikani integracia resarinaja te tiknjaren pe o stereotipia, bilačhegnde thaj diskriminacia kori preperutne ki romani khedin.

ARTIKLO 1.

EVIDENTIA TARO DŽIJANESKORO HRAMOVIBE KO 2021 BERŠ

Etnikano preperibe	Khedinakoro procenti	Vakerutne ki khedinakiri čhib
Khoraja	3.86%	3.41 %
Roma	2.53%	1.73 %
Srbia	1.30%	0.61 %
Bošnjakaja	0.87%	0.85 %
Vlasia	0.47%	0.17 %

Tabela. Evidentia taro džijaneskoro hramovibe ko 2021 berš bašo vakerutne ko čhibja taro tiknedergendale khedina

ARTIKLO 2.

REKOMANDACIE TARI REPUBLIKA UTARALE MAKEDONIAKIRI RADŽI

Ko 12 septemvri 2022 berš ikergja pe o participativnikano forumi ki tema „Analiza taro hali e edukacija ko čhibja taro tiknedergendale khedina“ koleste lele than prezententia taro relvantnikane institucie thaj dizutnikane organizacie. Sar rezultati tari diskusia sine ande buteder rekomandacie, bičhalde dži Republika Utarale Makedoniakiri Radži:

Rekomandacia 1: Te keren pe iraniba ko kanuni baš anglisikljovibaskiri thaj fundavni edukacia bašo tiknjakeribe e siklengoro gendo bašo formiribe grupa/paralelka.

Rekomandacia 2: O alusarutno predmeti Čhib thaj kultura taro tiknedergendale khedina te ovel jekajek statusea sar o aver

alusarutne predmetia thaj te šaj te alusarel le sakova siklo bi dikhindor o etnikano preperibe..

- Rekomandacia 3:** Te keren pe iraniba ko kanuni bašo sikljovibaskere lila thaj o kanuni baš ikalibaskiri buti resarinaja te arakhel pe kvalitetnikani translacia thaj lektura e sikljovibaskere lilenge ko čhibja taro tiknedergendale khedina.
- Rekomandacia 4:** Te kreirinen pe afirmativnikane napia baš alusaribe recenzentia taro vasthramovina taro sikljovibaskere lila ko čhibja taro tiknedergendale khedina.
- Rekomandacia 5:** Te hazrikeren pe sikljovibaskere lila baš alusarutne predmetia Čhib thaj kultura taro Roma, Srbia thaj Khoraja, sar thaj arkalelila thaj aver siklanakere materialia sa e khedinenge.
- Rekomandacia 6:** Te hazrikerel pe siklanakiri programa bašo predmeti Srbikani čhib ki maškarutni edukacia.
- Rekomandacia 7:** Te den pe finansie baš avutno kalendareskoro berš bašo sa o niveloja edukacia aso zaruria ko lokalnikano nivelo (egz. Bašo biligvalnikane grupe ko čhavengere khera, bašo čhavengoro transporti taro podur thana t.a.).
- Rekomandacia 8:** Kontinuirime te zurarkeren pe o kapacitetia tar isutno thaj avutno (ko vakti taro studie) terbijateskoro thaj siklanakoro kadari ko čhibja taro tiknedergendale khedina.
- Rekomandacia 9:** Te šajdakerel pe sikljovibe e khedinengere čhibja ko univerzitetia.
- Rekomandacia 10:** Te arakhen pe stipendie e ternenge kola pala ki maškarutni edukacia ka džan ponodorig ko Pedagogikane fakultetia resarinaja barjaribe o gendo taro siklanakoro kadari.

ISTEMALKERDI LITERATURA

- RM-koro Konstitucionalni, Oficialnikani gazeta tari Republika Makedonia, 2006 berš
- Pervazeskiri Konvencia baš arakhibe o nacionalnikane minoritetia, <http://www.amos.org.mk>;
- Rekomandacie taro Hag tar UKNM tar OABE bašo hakoja ki edukacia taro nacionalnikane minoritetia;
- Kanuni baši fundavni edukacia , „Oficialnikani gazeta tari Republika Utarali Makedonia“ num. 161/19 thaj 229/20
- Kanuni bašo čhavengoro arakhibe („Oficialnikani gazeta tari RM“ num. 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17, 21/18, 198/18 thaj „Oficialnikani gazeta tari Republika Utarali Makedonia num. 104/19, 146/19, 275/19, 311/20, 294/21 thaj 150/22)
- Koncepcia baš enjaberšengiri fundavni edukacia 2007 berš.
- Studia bašo multikulturalizmo thaj maškaretnikane relacie ki edukacia www.unicef.org.mk
- Strategia baš integririme edukacia, 2010 b.
- Rodljaribe „Halia ki fundavni edukacia taro čhave preperutne ko khedina ki Republika Makedonia 2020 b.“
- Kanuni bašo sikljovibaskere lila baši fundavni thaj maškarutni edukacia („Oficialnikani gazeta tari Republika Makedonia“ num. 98/2008, 99/2009, 83/2010, 36/2011, 135/2011, 46/2012, 24/2013, 120/2013, 29/2014, 146/2015, 217/2015, 30/2016 thaj 21/2018)
- Kanuni baš anglunikeribe thaj arakhibe o hakoja taro khedinengere preperutne kola si majhari taro 20% taro sahne dživdutne ki RUT 2020 b.
- Raštrakoro zavodi baši statistika <http://popis2021.stat.gov.mk/>
- Edukacia ko čhibja taro tiknedergendale etnikane khedina – rodljaribe https://fosm.mk/wp-content/uploads/2020/04/obrazovanie-na-jazicite-na-pomalubrojnite-etnicki-zaednici_06.pdf.

Pokimo tari:

Organization for Security and
Co-operation in Europe
Mission to Skopje